

УДК 330.341.1

С. С. Кисіль,
аспірант, ННЦ "Інститут аграрної економіки"

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ КРЕДИТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

S. Kysil,
Postgraduate Student, NSC "Institute of Agricultural Economy NAAS"

PRIORITY DIRECTIONS OF CREDIT SUPPORT IMPROVEMENT FOR INNOVATIVE
DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Реалізація інноваційної парадигми діяльності сільськогосподарських підприємств потребує створення ефективного механізму їх фінансування. За умов нестачі власних джерел фінансових ресурсів, наявної потреби активізації діяльності інвесторів, а також існуючих дисбалансів фінансового ринку — банківське кредитування є необхідним та дієвим інструментом залучення фінансових ресурсів для інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств. Стратегія покращення кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств має на меті створення необхідного фінансового підґрунтя для підвищення показників фінансової результативності і ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств.

Кредитні ресурси банківського сектору як основне джерело забезпечення фінансовими ресурсами підприємницької діяльності сьогодні відіграють важливу роль у стимулюванні економічного зростання національної економіки на інноваційних засадах. Хоча кредитні ресурси й залишаються безальтернативним джерелом фінансування, на жаль, складне фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств; відсутність ліквідної застави для забезпечення банківського кредиту; брак позитивної кредитної історії — значно ускладнюють або взагалі унеможливають отримання кредитів у банківських установах, особливо на довготривалій термін.

Банківське кредитуванням інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств характеризується специфічними особливостями, до яких відносять: суб'єкти та об'єкти кредитних відносин; об'єкти застави та оцінки; ініціативність та умови кредитування; цільове спрямування фінансування. Тобто при банківському кредитуванні інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств банківська інституція зацікавлена інвестувати власні фінансові ресурси й отримувати більші доходи, пов'язані із ризикованістю інвестиційної діяльності.

Пріоритетними напрямками покращення кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств є: розробка нових програм кредитування сільськогосподарських підприємств, які максимально враховують особливості галузі; забезпечення мінімізації невизначеностей при банківському кредитуванні сільськогосподарських підприємств; підвищення рівня управління ризиками при кредитуванні сільськогосподарських підприємств (страхування, гарантії); забезпечення сталого та дієвого механізму пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств через механізм компенсації відсоткової ставки; поширення кредитної кооперації; розвиток іпотечного кредитування; залучення кредитування з використанням аграрних розпи-

сок; державне сприяння синхронізації інтересів учасників банківського кредитування сільсько-господарських підприємств.

Implementation of the innovation paradigm of agricultural enterprises requires the creation of an effective mechanism for their financing. Due to lack of own sources of financial resources, the existing need to intensify the activity of investors, as well as existing imbalances in the financial market, bank lending is a necessary and effective instrument for attracting financial resources for the innovative development of agricultural enterprises. The strategy of improving the credit support of agricultural enterprises is aimed at creating the necessary financial basis for increasing the financial performance and efficiency of the operation of agricultural enterprises.

The credit resources of the banking sector, as the main source of financial resources for business, today play an important role in stimulating the economic growth of the national economy on an innovative basis. Although credit resources remain a non-alternative source of funding, unfortunately, the difficult financial situation of many agricultural enterprises; lack of liquid collateral to secure a bank loan; the lack of positive credit history — make it much more difficult or even impossible to obtain loans at banking institutions, especially for a long time.

Bank lending to innovative activity of agricultural enterprises is characterized by specific features, which include: subjects and objects of credit relations; collateral objects and valuations; initiative and credit conditions; the target direction of funding. That is, in banking lending of innovative activity of agricultural enterprises, the banking institution is interested in investing its own financial resources and receiving higher incomes related to the riskiness of investment activity.

The priority areas for improvement of agricultural enterprises credit support are: development of new agricultural lending programs that take into account the industry's characteristics as much as possible; ensuring minimization of uncertainties in bank lending to agricultural enterprises; increase the level of risk management in lending to agricultural enterprises (insurance, guarantees); provision of a stable and effective mechanism of preferential crediting of agricultural enterprises through the mechanism of interest rate compensation; distribution of credit co-operation; development of mortgage lending; attraction of lending using agrarian receipts; state assistance in synchronizing the interests of participants in bank lending to agricultural enterprises.

Ключові слова: кредит, інвестиційний кредит, кредитне забезпечення, сільськогосподарське підприємство, інноваційний розвиток, банківське кредитування інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Key words: credit, investment credit, credit support, agricultural enterprise, innovative development, bank lending for innovative development of agricultural enterprises.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головним вектором розвитку національної економіки України є забезпечення конкурентоспроможності пріоритетних галузей, в першу чергу аграрної галузі, як драйвера економічного зростання. Зростання конкурентоспроможності українських підприємств в умовах глобалізації світової економіки, жорсткої конкуренції уможливується тільки на засадах подальшого інноваційного розвитку. Шлях до економічного та фінансового процвітання лежить через зростання економіки, а зростання економіки залежить від конкурентоспроможності продукції. В свою чергу, конкурентоспроможність продукції, підприємства та галузі в цілому визначаються інноваціями, а інновації — рівнем існуючої законодавчої бази, методами державної підтримки інноваційного розвитку країни та існуючою системою кредитного забезпечення.

В умовах динамічних перетворень національної економіки, посилення інфляційних процесів, значно зрос-

ло коло проблем у кредитуванні вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Для визначення пріоритетних напрямів покращення кредитного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, необхідно виокремити проблемні аспекти та представити можливі шляхи, механізми та інструменти переформатування існуючої системи кредитування сільськогосподарських підприємств.

Трансформаційні перетворення та реформування аграрної галузі зумовлюють необхідність переосмислення економічного змісту, ролі та впливу кредитного забезпечення на інноваційну діяльність та розвитку сільськогосподарських підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням питань економічного змісту кредиту та кредитного забезпечення підприємств, розвитку банківського кредитування та кредитного забезпечення

сільськогосподарських підприємств присвячені праці багатьох вчених. Заслужують на особливу увагу наукові дослідження А. Гальчинського [3], який розглядає кредит і кредитні відносини з точки зору банківської діяльності. Наукові праці О. Гудзь [6], присвячені питанням кредитування та кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств, презентують участь у кредитуванні не тільки банківських установ, а також різних інституційних кредиторів. В наукових дослідженнях І. Зеліско [14] приділено значну увагу ролі банківського кредитування в забезпеченні інноваційної активності та прибуткової діяльності великих аграрно-промислових компаній. Т. Майорова [8] в своїх наукових розвідках наголошує на сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників, що визначають сучасні особливості функціонування інвестиційних кредитних відносини в аграрній галузі. Фундаментальні наукові дослідження А. Поддєрьогіна [13] присвячені кредиту та кредитним відносинам, в яких він розглядає кредит в якості форми позичкового капіталу в грошовій або товарній формах, що обумовлює виникнення кредитних відносин. Значну теоретичну та практичну цінність мають наукові праці М. Савлука [5], в яких кредит презентовано в якості суспільних відносин, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості). Проте питання банківського кредитування діяльності сільськогосподарських підприємств має достатньо дискусійний характер, особливо в контексті пріоритетних напрямів кредитного забезпечення їх інноваційного розвитку.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є виявлення проблемних аспектів системи банківського кредитування сільськогосподарських підприємств та розробка пріоритетних напрямів покращення кредитного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Однією з передумов активного розвитку національної економіки є тенденція до ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств та аграрної галузі. Саме кредитні ресурси банківського сектору як основне джерело забезпечення фінансовими ресурсами підприємницької діяльності сьогодні відіграють важливу роль у стимулюванні економічного зростання національної економіки на інноваційних засадах.

Для всебічного розуміння економічного змісту кредитного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, проаналізуємо існуючі в науковій літературі визначення понять "кредит", "забезпечення", "кредитне забезпечення" та "інвестиційний кредит".

Так, в Енциклопедії банківської справи України кредит представлений економічною категорією, яка є виразом відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позички в грошовій або товарній формі на умовах повернення, строковості й платності [7, с. 157]. М. Савлук розглядає кредит в якості суспільних відносин, що виникають між економічними суб'єкта-

ми у зв'язку з переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності [5, с. 363]. А. Поддєрьогін трактує кредит в якості форми позичкового капіталу (в грошовій або товарній формах), що надається на умовах повернення і обумовлює виникнення кредитних відносин між тим, хто надає кредит, і тим, хто його отримує [13, с. 194]. З точки зору А. Гальчинського, "кредитні відносини виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних коштів та використанням їх на умовах повернення і платності [3, с. 398].

Так, під терміном "забезпечення" розуміють: "...постачання достатньої кількості; задоволення потреб; позиція матеріальних засобів, що наданні в обсягах, що є достатніми для функціонування" [1, с. 187]. Таким чином, базисом кредитного забезпечення є матеріальна позикова вартість за умови її достатності.

Щодо кредитного забезпечення, теж існують різноаспектні трактування цього поняття. О. Гудзь розглядає кредитне забезпечення в такому формулюванні: "...система фінансових відносин, яка включає заходи щодо здійснення безпосередніх відносин банківських та позабанківських кредиторів з позичальниками з приводу організованих і неорганізованих форм одержання кредитів та їх повернення" [6, с. 335]. Тобто уможлиблюється участь різних фінансових інституцій в процесі кредитного забезпечення. В цьому визначенні існує врахування різних інституційних кредиторів, тоді як у багатьох літературних джерелах простежується ототожнення кредитного забезпечення суто з банківським кредитуванням та його підтримкою з боку держави. Ю. Тодосійчук наголошує, що "кредитне забезпечення варто розглядати крізь призму інтересів та спроможності підприємства до залучення кредитних ресурсів" [12, с. 98]. Тобто наголошується на спроможності підприємства щодо власного фінансового забезпечення через призму кредитування. Я. Гончарук під кредитним забезпеченням розуміє "...сукупність фінансово-кредитних відносин, які виникають з приводу створення певних зовнішніх та внутрішніх умов для пошуку, залучення та ефективного використання фінансових ресурсів суб'єктів господарювання" [4]. У наведеному визначенні автор узагальнює поняття в контексті фінансово-кредитних відносин як взаємодії між суб'єктами процесу з приводу залучення кредитних ресурсів.

Інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств уможлиблюється процесом розширеного відтворення, в якому зростання обсягів та якості виробленої продукції, зростання її інноваційної складової та підвищення конкурентоспроможності досягається за рахунок креативності, нових знань та їх матеріалізованих результатів. Фінансове забезпечення інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств та їх інноваційна активність потребують значних обсягів фінансових ресурсів, в першу чергу застосування такого джерела, як банківського кредитування.

Хоча кредитні ресурси й залишаються безальтернативним джерелом фінансування, на жаль, складне фінансове становище багатьох сільськогосподарських підприємств; відсутність ліквідної застави для забезпе-

чення банківського кредиту; брак позитивної кредитної історії — значно ускладнюють або взагалі унеможливають отримання кредитів у банківських установах, особливо на довготривалий термін.

І. Зеліско наголошує на ролі банківського кредитування в інноваційній діяльності аграрних холдингів та отриманні високої фінансової результативності їх діяльності [14]. Так, Forbes презентував у 2016 р. перший рейтинг інноваційних компаній України, складений на основі опитування експертів, в якому взяли участь Києво-Могилянська бізнес-школа, інвестиційна компанія SP Advisors, рейтингове агентство IBI-Rating, юридична фірма Integrates, а також представник великої четвірки — KPMG. Фахівці відповідних галузей економіки оцінили рівень унікальності продукції та бізнес-процесів підприємств, кожне з яких є новатором у своїй сфері. Серед 20 найбільш інноваційних компаній України, 5 великих аграрно-промислових компаній представили АПК: "Миронівський хлібопродукт", "Нібулон", "Сварог Вест Груп", "AgriLab", "Кернел" [11].

Щодо довгострокового банківського кредитування інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, найживаніший термін в сучасній економічній літературі — це інвестиційний кредит. В. Рисін визначає інвестиційний кредит як один із "різновидів довгострокового кредиту, що пов'язаний із кредитуванням прямих інвестиційних заходів або реальних інвестицій (вкладень в основний капітал і на приріст матеріально-виробничих запасів)" [10, с. 46]. Тобто не акцентується увага на рівні позитивної фінансової результативності такого виду кредитування.

Б. Пшик презентує інвестиційне кредитування як один із напрямів банківських інвестицій, а в свою чергу банківські інвестиції розглядаються, як "напрямок укладення банками грошових коштів у об'єкти підприємницької діяльності та/або іншої діяльності на відповідний термін із метою отримання доходу чи досягнення позитивного ефекту" [9, с. 13]. Таким чином, не береться до уваги можливість кредитних відносин банківської інституції та кредитора на довготермінових засадах.

О. Вовчак трактує кредити для інвестиційної діяльності як кредити, що видав позичальник для задоволення тимчасової потреби в грошових ресурсах для інвестування. Також інвестиції пропонуються розглядати в якості фінансових ресурсів, що вкладені на тривалий період [2, с. 275—278]. Таким чином, нівелюється вплив фінансових ризиків та не врахована можливість отримання значного рівня доходності від таких операцій.

Т. Майорова наголошує на сукупності об'єктивних та суб'єктивних чинників, що визначають сучасні особливості функціонування інвестиційних кредитних відносин в аграрній галузі: висока ризикованість галузі; застарілі технології виробництва та використання морально і фізично зношеної техніки; низький рівень інвестиційної привабливості галузі; нестійкий фінансовий стан аграрних підприємств; застаріле матеріально-технічне забезпечення, що впливає на рентабельність виробництва та показники прибутковості; недостатнє правове регулювання відносин, пов'язаних із забезпеченням кредитів [8].

Таким чином, прослідковується наявність спільних рис між банківським кредитуванням та банківським кре-

дитуванням інноваційної діяльності. Проте щодо банківським кредитуванням інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, наявні певні специфічні особливості: суб'єкти та об'єкти кредитних відносин; об'єкти застави та оцінки; ініціативність та умови кредитування; цільове спрямування фінансування. Тобто при банківському кредитуванні інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств банківська інституція зацікавлена інвестувати власні фінансові ресурси й отримувати більші доходи, пов'язані із ризикованістю інвестиційної діяльності. При цьому фінансові ресурси повинні бути високої ліквідності, тобто спроможні за короткі терміни часу бути перетвореними у грошові ресурси. Також серед умов отримання кредиту банк може фінансувати 70 % вартості інноваційного проекту, а також за умовою погашення боргу такі кредити можуть мати пільговий термін відшкодування.

Узагальнюючи все вищезазначене, "банківське кредитування інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств" будемо розглядати як систему юридичних, фінансових, управлінських операцій, котрі формують механізм довгострокового кредитування сільськогосподарських підприємств з боку банківської інституції, що забезпечує максимальне використання нових знань та їх ефективних результатів, прискорене освоєння наукомістких технологій з метою зростання обсягів виробництва конкурентоспроможної, інноваційної продукції для досягнення економічного, фінансового, соціального ефектів та задоволення потреб власників та споживачів. Запропоноване поняття відрізняється від існуючих тим, що передбачає реалізацію системи операцій зі здійснення довгострокового кредитування, що фінансово забезпечує впровадженням у сільськогосподарське виробництво сучасних досягнень науково-технічного прогресу, новітніх технологій та результатів науково-дослідних робіт світового рівня і уможливорює якісні зміни в діяльності підприємства, зростання позитивних фінансових результатів та отримання інших ефектів.

Таким чином, окреслимо пріоритетні напрями покращення кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств: розробка нових програм кредитування сільськогосподарських підприємств, які максимально враховують особливості галузі; забезпечення мінімізації невизначеностей при банківському кредитуванні сільськогосподарських підприємств; підвищення рівня управління ризиками при кредитуванні сільськогосподарських підприємств (страхування, гарантії); забезпечення сталого та дієвого механізму пільгового кредитування сільськогосподарських підприємств через механізм компенсації відсоткової ставки; поширення кредитної кооперації; розвиток іпотечного кредитування; залучення кредитування з використанням аграрних розписок; державне сприяння синхронізації інтересів учасників банківського кредитування сільськогосподарських підприємств.

ВИСНОВКИ

Стратегія покращення кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств має на меті створення необхідного фінансового підґрунтя для підвищення показників фінансової результативності і ефективності

функціонування сільськогосподарських підприємств. Кінцевим позитивним індикатором втілення запропонованої стратегії є рівень кредитного забезпечення галузі та фінансові перспективи розвитку сільськогосподарських підприємств, сільського господарства та в цілому національної економіки.

Інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств передбачає впровадженням у сільськогосподарське виробництво сучасних досягнень науково-технічного прогресу, новітніх технологій та результатів науково-дослідних робіт світового рівня. Реалізація інноваційної парадигми діяльності сільськогосподарських підприємств потребує створення ефективного механізму їх фінансування. За умов нестачі власних джерел фінансових ресурсів, наявної потреби активізації діяльності інвесторів, а також існуючих дисбалансів фінансового ринку — банківське кредитування є необхідним та дієвим інструментом залучення фінансових ресурсів та кредитного забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Література:

1. Великий тлумачний словник української мови / [упоряд. Т.В. Ковальова]. — Харків: Фоліо, 2005. — 767 с.
2. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа: підруч. / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. — К.: Знання, 2008. — 564 с.
3. Гальчинський А.С. Основи економічної теорії: підруч. / А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін. — К.: Вищ. шк., 1995. — 471 с.
4. Гончарук Я.М. Фінансово-кредитне забезпечення агропромислового комплексу регіону та основні напрямки підвищення його ефективності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.08. "Гроші, фінанси і кредит" / Я.М. Гончарук. — Харків: ХНЕУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. — 22 с.
5. Гроші та кредит [Текст]: підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. / М.І. Савлук, А.М. Мороз, М.Ф. Пуховкіна та ін.; за заг. ред. М.І. Савлука. — К.: ХНЕУ, 2002. — 598 с.
6. Гудзь О.Є. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств: [монографія] / О.Є. Гудзь — К.: ННЦ ІАЕ, 2007. — 578 с.
7. Енциклопедія банківської справи України. — К.: Молодь, ІнЮре, 2001. — 680 с.
8. Майорова Т.В. Банківське кредитування інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств / Т.В. Майорова // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. пр. / Харків. ін-т банк. справи Ун-ту банк. справи Нац. банку України (м. Київ); редкол.: О.В. Васюренко (відпов. ред.) [та ін.]. — Харків: ХІБС УБС НБУ, 2015. — Т. 2, № 19. — С. 10—16.
9. Пшик Б.І. Фінансові інвестиції банків: навч. посіб. / [Б. І. Пшик, О.М. Сарахман, Н.П. Дребот]; за ред. канд. екон. наук, доц. Б.І. Пшика. — К.: УБС НБУ, 2008. — 194 с.
10. Рисін В.В. Формування та розміщення довгострокових ресурсів банків в Україні: монографія / В.В. Рисін, М.В. Рисін. — К.: УБС НБУ, 2008. — 234 с.
11. Спасти будущее: первый рейтинг инновационных компаний Украины [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://forbes.net.ua/magazine/forbes/>
12. Тодосійчук Ю.В. Кредитне забезпечення відтворення основних засобів / Ю.В. Тодосійчук // Агрінком. — 2006. — № 9—10. — С. 98—99.
13. Фінанси підприємств [Текст]: підручник / Керівник авт. кол. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін; М-во освіти і науки України. — 3-тє вид., перероб. та доп. — К.: ХНЕУ, 2000. — 460 с.
14. Zelisko I. The Financial and Credit Support of Agrarian Holdings in Ukraine // European Reforms Bulletin. — Luxembourg. — 2016. — №3. — P. 62—64.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2018), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 9 July 2018).
  2. Malik, M.Y. (2001), *Osnovy` agrarnogo pidpry`yemny` cztva* [Principles of agrarian entrepreneurship], IAE, Kyiv, Ukraine.
  3. On Approval of the Procedure for using the funds provided for in the state budget to support the livestock sector and the invalidation of certain resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/884-2015-%D0%BF> (Accessed 7 July 2018).
  4. On Approval of the Procedure for Using the Funds Provided in the State Budget to Support Farmers (2004), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF> (Accessed 7 July 2018).
  5. On Approval of the Procedure for Using the Funds Envisaged in the State Budget for Financial Support of Measures in the Agro-Industrial Complex by Reducing Lending (2015), available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/300-2015-%D0%BF> (Accessed 7 July 2018).
  6. On Approval of the Procedure for Using the Funds Envisaged in the State Budget for Financial Support of Measures in the Agro-Industrial Complex (2012), available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/104-2012-%D0%BF> (Accessed 7 July 2018).
  7. On approval of the procedure for using funds provided for in the state budget for financial support of measures in the agro-industrial complex on terms of financial leasing (2010), available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/648-2010-%D0%BF> (Accessed 7 July 2018).
  8. On approval of the Concept of Development of Farmers and Agricultural Cooperatives for 2018-2020 (2017), available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80> (Accessed 8 July 2018).
  9. Sabluk, P.T. (2001), *Agrarna ekonomika i polity`ka v Ukrayini: pidsumky` my`nuloگو ta poglyad u majbutnye. Agrarna ekonomika v umovax demokraty`chnogo derzhavotvorennya* [Agrarian Economics and Politics in Ukraine: The Results of the Past and the View of the Future. Agrarian economy in the conditions of democratic state creation], IAE, Kyiv, Ukraine.
  10. Lupenko, Yu. O. and Mesel-Veselyak, V. Ya. (2012), *Strategichni napryamy` rozvy`tku sil`s`kogo gospodarstva Ukrayiny` na period do 2020 roku* [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020], NNCz IAE, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.07.2018 р.*